

UNHA SOCIOLINGÜÍSTICA CUALITATIVA E TERAPÉUTICA PARA A GALICIA DO 2006

XESÚS FERRO RUIBAL
Real Academia Galega

Pido a venia por falar de sociolingüística, sen ser eu especialista na materia senón simplemente un cidadán interesado neses problemas e armado con poucas máis ferramentas có sentido común. Os estudos sociolingüísticos existen onde hai contacto ou conflito de linguas e nese territorio un informe científico nunca é neutro nin inocuo: ten efectos favorables á lingua dominante ou á dominada; á guerra ou á paz. Por iso, para min, as estatísticas sociolingüísticas, coma os diagnósticos e prognósticos médicos, son unha parte previa e inseparable da terapia ou planificación lingüística e a este obxectivo final debe subordinarse todo o traballo sociolingüístico. Non me parece separable o traballo dos sociolingüistas do dos planificadores e psicólogos sociais. Sei que é a miña posición é teoricamente discutible pero, en calquera caso, é a que inspira este artigo e debía advertilo.

1. A nosa sociolingüística cuantitativa: realidades e algunhas carencias

1.1. Un excepcional banco de datos sociolingüísticos

En 1990 a Real Academia Galega concibiu un macroproyecto de mapa sociolingüístico: tratábase de fotografa-la situación da lingua galega en 139 cuestións lingüísticas que, ademais de se poderen cruzar entre elas, cruzaríanse con outras nove cuestións sociolóxicas. Tal volume de preguntas multiplicouse

por 38.897 entrevistas para unha poboación de 2.731.669 (é dicir, que se consultou o 1'42% da poboación). O resultado foron tres volumes que afrontaban a lingua inicial e competencia lingüística en Galicia (1994); os usos lingüísticos (1995); e as actitudes lingüísticas (1996). Dirixiu este Seminario de Sociolingüística Guillermo Rojo ata 1994 e dende 1994 dirixiuno Manuel González, os dous hoxe secretarios respectivamente da Real Academia Española e da Real Academia Galega.

Se cadra nunca antes se fixera en ningures unha fotografía sociolingüística con tanta definición. Cataluña aínda agora empeza a publicar algúns datos dos usos lingüísticos dos seus habitantes e ata agora só sabiamos algo da competencia e das actitudes. Grecia negouse mesmo a facilitar datos lingüísticos á Unión Europea ata hai moi pouco. Con razón se considera internacionalmente excepcional esta sondaxe xa coñecida como *Mapa sociolingüístico de Galicia* (MSG).

1.2. Anécdota na recepción dese banco de datos

Endemal, tamaño banco de datos non tivo a esperable explotación investigadora. O 90% dos que algunha vez citaron nos seus escritos o MSG concentráronse nunha das primeiras gráficas do primeiro volume, o 3.2., aquel que presenta a diferenza entre a lingua inicial dos máis vellos e a dos máis novos. Se a lingua inicial do 62'4% dos galegos é o galego, esa gráfica (3.2., da p. 40) matiza que o foi para o 81'8% dos maiores de 65 anos pero só para o 34'4% dos de 16-20 anos. A fractura na transmisión oral parece evidente e iso fixo que esta gráfica se reproducise centos de veces, que se reelaborase para lle dar máis dramatismo e que se volvese bandeira de debate político.

O dato é preocupante. Iso non ten volta. Pero a masiva fixación nel tivo dúas consecuencias. A primeira foi escurece-lo resto do mapa convertendo a fotografía en caricatura. Así pasaron desapercibidas moitas outras cousas, coma tal, que máis da metade dos galegos cambiamos de lingua predominante entre a infancia e os 30 anos e que a lingua só se estabiliza co emparellamento. Ou que hai en Galicia numerosísimas conversas bilin-

gües e isto significa que mesmo as minorías que nunca o falan, son, se ben se mira, falantes pasivas. Ou que moitos galegos falan o galego ocasionalmente e ocúltano ocasionalmente, o que quere dicir que o galego é unha lingua viva pero intermitentemente ocultada: e a este dato fundamental sacáronlle proveito, por certo, algunhas iniciativas galeguizadoras do mundo da xustiza ou do mundo empresarial pero non chegou a interesa-lo debate sociolingüístico.

A segunda consecuencia da fixación masiva da atención nesa única gráfica foi pensar que a esencia do problema estaba no mundo infantil e xuvenil e que a chave das noces era o ensino, que está nas mans da Administración. Non nego a importancia dese sector no presente e futuro da lingua pero non é un sector impermeable ó que acontece noutros sectores, polo que dificilmente haberá éxito nel se só nel se interviñer.

1.3. *A evolución cuantitativa en once anos*

O MSG é unha fotografía datada no 1992. As fotografías, se están ben fixadas e ben reveladas, gañan valor co paso do tempo porque nos permiten comprender de onde vimos e onde estamos. E permíteno dez anos despois, vinte, cen ou douscentos.

Para resalta-la definición da fotografía do MSG, quero emparellar algúns datos que eu elaborei utilizando as fontes do Censo do 2001 e maila Enquisa de Condicións de vida 2003 que facilita o Instituto Galego de Estatística¹. Os datos de competencia lingüística do MSG non son comparables cos do Censo do 2001 por ter este unha estrutura distinta (MSG inclúe a posibilidade de *moito / bastante / pouco / nada* mentres que o Censo do 2001 só ofrece unha resposta posible en cada caso) pero sono cos da Enquisa do IGE do 2003, que ten a mesma estrutura de resposta.

---

¹ <http://www.ige.xunta.es/ga/demograficas/censos/poboacion/index2001.htm>.

1.3.1. Os datos

Competencia lingüística en Galicia							
	MSG (1992)			Censo 2001	Enquisa Condicións de Vida - IGE 2003		
	Bastante - moito	Pouco	Nada		Moito	Bastante	Pouco ou nada
Enténdeno	99,6%	3,0%	0,1%	99'16%	80'95%	16,25%	2,80%
Sábeno falar	95'6%	12,1%	2,3%	91'04%	67'69%	21'70%	10'61%
Sábeno ler	46'6%	41,8%	11,6%	68'65%	57'97%	27'82%	14'20%
Sábeno escribir	27,5%	39,9%	32,6%	57'64%	28'14%	25'10%	46'76%

Competencia lingüística na Galicia urbana				
	MSG (1992)			Censo 2001
	Bastante - moito	Pouco	Nada	
Enténdeno	94,5%	5,3%	0,2%	98'57%
Sábeno falar	75'6%	20'3%	4,1%	83'08%
Sábeno ler	56'2%	34,4%	9,5%	61,65%
Sábeno escribir	31,1%	36,2%	32,7%	49,23%

Competencia lingüística dos habitantes urbanos				
Censo do 2001				
	Entende	Fala	Le	Escribe
A Coruña	97,94%	79,97%	63,44%	46,61
Ferrol	97,93%	77,86%	54,86%	40,30%
Santiago	99,19%	92,24%	74,59%	62,35%
Lugo	98,96%	90,01%	72,62%	58,81%
Ourense	99,02%	89,92%	69,34%	56,64%
Pontevedra	98,73%	69,09%	33,29%	30,04%
Vigo	98,27%	82,48%	63,41%	49,87%
	98,57%	83,08%	61,65%	49,23%

Falan	Censo 1991			MSG 1992	Censo 2001		Enquisa de Condicións de Vida - IGE 2003		
	Sempre								
		1.459.028	55,07%	só galego	38,7%	1.470.836	56,84%	só galego	42'62%
	ás veces	885.497	33,42%	máis galego	29,9%	783.780	30,29%	máis galego	18'38%
				máis castelán	20,8%			máis castelán	18'72%
	Nunca	162.422	6,13%	só castelán	10,6%	332.791	12,86%	só castelán	19'75%
	non consta	142.166	5,36%						
		2.649.113	99,99%			2.587.407	99,99%		

A heteroxeneidade dos datos non está só no número de respostas posibles, está tamén no universo explorado: o MSG

estudou poboación de 16 ou máis anos en 38.897 entrevistas mentres que os Censos inclúen a poboación de cinco ou máis anos e abarcan a totalidade das familias galegas. Esa é a razón de que ofrezan en tan pouco período de tempo datos relativamente dispares. MSG (1992) e Enquisa de Condicións de Vida (IGE 2003) realizáronse mediante entrevista.

1.3.2. En once anos mellorou a competencia pero o castelán avanzou un 5,23%

Esta Enquisa do IGE revela dúas cousas importantes. Primeira, que a capacidade de entende-lo galego e de falalo baixou respectivamente do 99'6% ó 97'2% e do 95'6% ó 89'3% (posiblemente pola inmigración que neste período se iniciou) mentres que a capacidade de lelo e escribilo case se duplicou, pasando respectivamente do 46'6% ó 85'7% e do 27'5% ó 53'2%.

A segunda información da enquisa do 2003 contradí a impresión que todos tiramos do MSG, que os cambios de lingua que a xente lembraba que fixera nos seus primeiros trinta anos de vida ían na dirección de aumenta-lo bilingüismo. Os datos do IGE 2003 indican o contrario: que o bilingüismo mingua, que aumentou o número de persoas que só falan galego nun 3,92% e que aumentou o número de persoas que só falan castelán nun 9,15%. En once anos este si que parece un dato significativo: en 10 anos o castelán quitoulle unha vantaxe de 5,23% ó galego.

E, se sumámo-lo uso exclusivo co uso preferente ou minoritario, poderemos obter a porcentaxe de presenza de cada lingua. Facendo isto, a presenza do galego pasou en once anos do 89'4% ó 79,72% e a do castelán do 61,63% ó 57'19%: o galego perde 9'68% e o castelán perde 4'44% e velaí outra vez o 5,23% de vantaxe que o castelán lle quitou en once anos ó galego.

Pola altura en que se moven estes datos, a situación está fóra de todo dramatismo pero obríganos a reflexionar, maiormente, porque aínda podemos ir co bisturí ó fondo da ferida. O problema parece darse nas xeracións máis novas e dos ambientes urbanos. Os datos do Censo do 2001, que ofrece o Instituto Galego de Estatística, e que o 26.1.2005 baixei da Rede

(<http://www.ige.xunta.es/ga/home.htm>), son os que están nos seguintes cadros (sombreo as cifras inferiores ó 50%).

Competencia lingüística dos rapaces de entre 5 e 9 anos de zona urbana							
Elaboración propia con datos do Censo do 2001 do Instituto Galego de Estatística							
	A Coruña	Santiago	Ferrol	Lugo	Ourense	Pontevedra	Vigo
Entenden	92,48%	98,05%	93,30%	97,10%	97,40%	96,92%	94,25%
Sábeno falar	70,04%	87,17%	73,49%	84,38%	81,31%	73,38%	75,69%
Sábeno ler	39,62%	53,06%	43,90%	51,59%	47,28%	21,68%	47,10%
Sábeno escribir	31,95%	45,93%	37,55%	43,65%	39,30%	18,75%	40,62%

Uso do galego en rapaces de 5-9 anos de núcleos urbanos							
Elaboración propia con datos do Censo do 2001 do Instituto Galego de Estatística							
Fálano	A Coruña	Santiago	Ferrol	Lugo	Ourense	Pontevedra	Vigo
Sempre	5,14%	24,85%	3,55%	22,60%	17,39%	15,06%	6,29%
Ás veces	67,56%	63,68%	70,43%	61,45%	64,50%	59,70%	70,31%
Nunca	27,28%	11,45%	26,00%	15,94%	18,09%	25,22%	23,38%

Estes son os peores datos. Entre un 2 e un 7'5% dos rapaces urbanos, segundo as cidades, non entenden o galego. Entre un 13 e un 30% non o saben falar. Entre un 11 e un 27% non o falan nunca. Pódese falar dunha fractura xeracional? Coido que si pero é repetición doutras: a que se produciu na ditadura de Primo de Rivera, a da época de Franco e esta, a da irrupción masiva da globalización, refórzase coa aparición no noso sistema escolar de alumnos inmigrantes de 83 nacionalidades.

1.4. Insuficiente perspectiva cronolóxica: ¿clave do arco ou dente de serra?

Tendemos a considerar que o noso curto período vital é transcendente na historia. É unha inxenuidade pero é lóxica, porque é a única experiencia que temos e porque é o único período da historia no que se nos permite intervenir. Pero, aínda así, e aínda que sexa unha obviedade, debemos reparar en algo que se adoita esquecer: tódolos datos estatísticos que temos da situación do galego refírense a un período de vintecinco anos (os últimos vintecinco anos) e a certas inferencias que facemos do que din os vellos verbo da súa infancia.

Ora ben, datos de vintecinco anos non permiten establecela curva completa e definitiva dunha lingua, que, por definición, é milenaria; non permiten saber se a inflexión (real e preocupante) que nós hoxe estamos a percibir é a clave dun arco, na

que a curva empeza a ir definitivamente en dirección descendente, ou se é simplemente un dente de serra, que non pode ocultar-la continuidade fundamental da liña horizontal. Lémbrese que, aínda dispoñendo de datos de 100 anos, os científicos tampouco cadran unánimes en que se estea a producir un verdadeiro cambio climático.

Que di a memoria dos vellos que poida compensar-la falta de datos estatísticos dos usos lingüísticos reais dos rapaces e mozos urbanos de hai cincuenta, setenta, cen anos? Di que no mundo rural, no que a inmensa maioría deles viviu a súa infancia, o galego era a lingua da vida familiar e informal que, alí e daquela, representaba o 90% da vida dunha persoa. É certo que todo o formalizado (escola e documentación oficial ou simplemente escrita) era exclusivamente en castelán pero iso representaba no total do día unha cantidade insignificante de tempo. E qué pasaba nas cidades, daquela minoritarias? Ata onde chega a miña vivencia persoal, o castelán xa era hai sesenta anos lingua dos rapaces santiagueses. O galego estaba presente, si, pero no extrarradio e a condición de non pretender rebasar-la fronteira da informalidade e iso incidía nos usos da infancia e da mocidade: o galego era lingua de rillotes, mesmo de perdedores, pero non a de rapaces con ansia de se abriren camiño. E, dende logo, as notarías, os tribunais de xustiza, os colexios e a universidade, os actos solemnes da política, da cultura, da relixión e do espectáculo, os libros e os medios de comunicación eran impermeables á lingua galega.

Pódese comparar esa infancia coa infancia galega actual? Non sen matizacións. Porque non se pode considerar que sexa familiar e informal o 90% da vida da infancia e mocidade actual, totalmente escolarizada, usuaria compulsiva de novas tecnoloxías da comunicación e masivamente desconectada da natureza e dos seus ciclos vitais. Son dúas infancias e mocidades tan distintas que os datos lingüísticos dunha e doutra resultan dificilmente comparables. A presenza do formalizado, estandarizado e comercializado na vida dun neno ou mozo actual é enorme. Así que a memoria dos vellos aparentemente mide usos lingüís-

ticos das persoas; realmente mide a porcentaxe de formalización das horas do día.

Porque, cal sería hai cen anos o comportamento dos rapaces, hoxe vellos, se estivesen inmersos nunha sociedade urbanizada e formalizada coma a actual? Viceversa, cal sería o comportamento lingüístico dos rapaces e mozos de hoxe se estivesen inmersos nunha sociedade coma a rural de hai 80 anos? Vento que, se hai 60 anos se fixese entre os menores urbanos unha enquisa sociolingüística coma as que comentei, a situación do galego non resultaría mellor cá actual². Fáiseme difícil crer que no Santiago da miña infancia os rapaces que nunca falaban o galego se limitasen a ese 27% da Coruña actual. O propio Castelao testemuña que no seu semirrural Rianxo de fins de do século XIX tivo tres compañeiros de aula

de fala castelán [que] eran os máis adiantados, e non porque tiveran máis talento, según comprobei máis tarde, senón porque falaban a lingua do mestre (1944-1961: 110).

Un cambio drástico no uso lingüístico era previsible e inevitable, porque na segunda metade do século XX Galicia viviu unha transformación moi radical: o abandono masivo da actividade agrícola e gandeira e a migración a cidades implicou non só un masivo cambio de actividade profesional, de paisaxe, de hábitat, de horarios e ritmos senón tamén a repentina inutilidade dun inmenso caudal léxico e fraseolóxico vinculado a aquela anterior actividade, a substitución do patrimonio inmaterial que moldeaba pensamento e psicoloxía por outro que impoñen os modernos medios de comunicación, e a necesidade de utilizar un léxico que designa cousas e actividades urbanas que resultan novas e que, por parte, se realizan noutra lingua.

Se ben se mira, non cabía espera-lo mantemento da lingua da aldea, porque, na práctica, a migración do campo á cidade foi como emigrar a Arxentina ou a Cuba, a Madrid ou a Montevideo e como tal debe entenderse. Se a lingua da formalidade era

---

² E esta mesma impresión era a que tiñan persoas ilustres, xa falecidas, que eu tratei, coma Filgueira Valverde ou Fraguas Fraguas. Nin debemos esquecer que eximios galeguistas tiveron o galego só como lingua literaria.

o castelán e a vida se formalizou, o aumento de uso da lingua formal entra dentro das pautas de comportamento establecidas na propia aldea. O importante cambio do galego ó castelán, máis que unha deserción lingüística, é unha reafirmación do sistema diglósico que Galicia tiña establecido dende varios séculos atrás.

Ora ben, o inesperado é que nesa mesma segunda metade do século XX e basicamente na cidade³, a lingua galega fíxese un brusco movemento de dirección contraria: que se convertese parcialmente en lingua da formalidade escolar, universitaria, xudicial, notarial, política, cultural, en parte tamén dos medios de comunicación e da relixión. Inesperado que aparezan en núcleos plenamente urbanos minorías de nenos que falan sempre o galego⁴, é dicir, que exerzan o monolingüismo tamén en áreas formalizadas nas que nunca en cinco séculos tal cousa se fixera. E a isto haille que suma-lo novo status xurídico da lingua en España e en Europa e a inmensa novidade de que as comunicacións por satélite e a Rede permitan por primeira vez realizar emisións en lingua galega dende calquera punto do planeta a todo o planeta, conectando os galegofalantes independentemente das distancias. Nunca tal se vira.

Aínda que os datos son preocupantes e aínda que carecemos de perspectiva histórica suficiente, non é seguro que vivamos na clave dun arco senón nun dente de serra.

2. Para unha descrición cualitativa

O caso da lingua galega, relativamente ben descrito en termos cuantitativos e sincrónicos, énos malo de describir en termos cualitativos, se cadra porque, como xa dixen, fáltanos perspectiva para vermos este noso momento na historia total da

---

³ Xa Castelao reparara en que tampouco foi o aldeán P. Feixoo senón o vilego P. Sarmiento quenno século XVIII reparara nas posibilidades culturais do mundo labrego e iniciara a defensa da cultura en lingua galega (CASTELAO 1944-1961: 106).

⁴ Estas minorías son tanto máis meritorias porque están sempre por baixo do 25% e representan un heroico 3, 5 e 6% respectivamente en Ferrol, na Coruña e en Vigo.

lingua. Unha sociolingüística estritamente cuantitativa é como poñerlle o termómetro a un enfermo e non busca-las causas da queadura. Coido que non só é científico o que é medible. Os datos cuantitativos non o din todo e ó estudo anteriormente comentado, pese a algunha sombra, témoslle que agradecer que abraza esta nova liña de traballo.

2.1. Que pensa do galego a mocidade do 2003? Un estudo feito no ámbito da Academia

O Seminario de Sociolingüística da Academia, dirixido por Manuel González González, puxo en pé un traballo interdisciplinar coordinado por Modesto Rodríguez Neira, que estreou en Galicia a sociolingüística cualitativa, utilizando a técnica de máscaras, as entrevistas en profundidade e os grupos de discusión (GONZÁLEZ e RODRÍGUEZ 2003)⁵ e que pretende desvelar por que razón, medrando entre rapaces e mozos a competencia en galego non medra o uso. Vexámo-las conclusións.

Falar galego con boa fonética asóciase con escasa capacidade de éxito social, mentres que falalo con fonética castelá suxire capacidade de innovación e de éxito pero escasa empatía social na mocidade. O primeiro é o grupo dos pailáns e o segundo dos nacionalistas. A valoración é máis negativa se o falante é muller. Disto dedúcese que precisamos difundir modelos de prestixio vencellados a unha fonética enxebre e tronza-la vinculación do uso do galego cunha única opción política: tarefas que encomendan ós medios de comunicación e ó ensino.

O cambio do galego ó castelán descríbese como doado e proveitoso mentres que o cambio do castelán ó galego como traumático e como voluntaria entrada nun gueto. O galego é útil para profesións de pouco prestixio, para a docencia ou a administración. Disto dedúcese que precisamos facelo máis presente en ámbitos de prestixio.

O galego é un dos trazos característicos deste currunchos de Europa pero só para os galegofalantes é esencial e compro-

---

⁵ Ben mirado, combina técnicas cualitativas e cuantitativas (técnica de máscaras, entrevistas en profundidade e grupos de discusión).

metedor. Disto dedúcese que cómpre elevar a categoría da lingua no concepto popular de galeguidade.

Quen opta por falar castelán diminúe o uso do galego e maila sensación de competencia e esta sensación xustifícalle a opción inicial (peixe do rabo na boca) pero para el Galicia é un modelo de tolerancia lingüística. Os que optan por falaren o galego ven Cataluña ou o País Vasco como exemplos de autoestima e como políticas lingüísticas modélicas, pero, mentres os neofalantes son pesimistas verbo do futuro da lingua, os falantes de sempre son máis optimistas. Os tres grupos constatan un aumento do prestixio social da lingua.

A conclusión final é que a mocidade [castelanfalante], a pesar do que nos fixo pensa-la terceira parte do MSG, mantén vivos os máis vellos e rancios prexuízos contra o galego.

Fago o inciso [castelanfalante] porque a prensa fixo unha xeralización que, en lei dereita, non se deduce deste traballo⁶. Supoño que non ten sentido imaxinar que a mocidade galego-falante comparta eses prexuízos.

Este libro pon sobre a mesa o grave problema de comunicación que o mundo do galeguismo mantén coa sociedade. Os avances prodúcense pero unha parte importante da sociedade non os percibe. Xa se percibe que o galego é útil para traballar na Administración ou no ensino pero aínda non se percibe que sexa útil para traballar na empresa privada⁷. E así, segue pensando que o galego é de pailáns sen futuro unha mocidade que xa estudou galego, que xa leu literatura galega, que xa recibiu algunha outra materia en galego, que leva dous decenios

---

⁶ O xornal Galicia hoxe ó outro día (17.6.2004) poñía na portada este titular *Os mozos cren que falar galego é de pailáns. Estudo da RAG. Vinculan o seu uso a unha cuestión política e non o ven útil*. E por se fora pouco, na páxina 50 o titular é *O galego na imaxe do 'paleto'*. Os mozos 'non perciben a utilidade de falar o seu idioma'. E La Voz de Galicia titulaba así: *Un estudo sinala que os rapaces identifican ao galego co atraso. A investigación da Academia asegura que o acento é percibido con igual prexuízo. Os mozos perciben máis negativamente o uso do idioma polas mulleres que polos homes. As cidades da costa manteñen actitudes máis negativas que as do interior*.

⁷ Aínda non é frecuente que as empresas que operan en Galicia esixan nas ofertas de traballo amplos coñecementos de galego ós seus candidatos.

vendo e oíndo o galego na Radio Galega, que se informa do mundo enteiro na TVG, que ve como en galego o Parlamento soña o seu País e como en galego o goberna a Xunta. Aparentemente nada fixeron os nosos mellores viños correndo o planeta coa etiqueta en galego, nin os seis millóns de libros da *Biblioteca 120*. Se se me permite un par de anécdotas simbólicas, direi que o coordinador deste estudo, doutor, un dos altos cargos da Universidade de Santiago, fala seguido un galego con acento ben marcado da Terra Cha; tamén chairego e cun marcado acento galego era nese momento un dos máis altos directivos do sector da televisión en España e director da CRTVG. Velaí dous triunfadores ós que, segundo esta mocidade, tócalles ser uns pailáns chamados ó fracaso social. Así que falla a percepción social no noso proceso de comunicación.

Para a técnica de máscaras utilizouse unha mostra na que os estudantes non universitarios falan só castelán nun 56'9% e nos universitarios un 57'7% (GONZÁLEZ e RODRÍGUEZ 2003: 25 e 26)⁸. A mostra escollida difire moito da media que practicamente para o mesmo ano ofrecía o censo do 2001 (100% dos galegos): nesas idades (e só nas cidades) os tales só chegaban ó 20'63 no tramo de 15 a 19 anos (máximo en Pontevedra: 31 %) e 26'54% no tramo de 20 a 24 anos (novo máximo en Pontevedra: 38%).

Porcentaxe de uso do galego pola mocidade urbana						
Censo do 2001						
Datos do Instituto Galego de Estatística						
	15-19 anos			20-24 anos		
	sempre	ás veces	Nunca	sempre	ás veces	nunca
A Coruña	7,00	68,38	24,60	8,91	59,56	31,51
Ferrol	5,60	69,27	25,12	7,24	58,01	34,73
Santiago	32,74	56,73	10,51	35,12	50,87	14,00
Lugo	26,75	57,70	15,54	28,05	52,57	19,37
Ourense	21,06	63,98	14,94	25,63	55,75	18,61
Pontevedra	20,40	47,85	31,73	24,53	36,88	38,57
Vigo	9,14	68,87	21,97	12,12	58,85	29,01
Total	122,69	432,78	144,41	141,6	372,49	185,8
Porcentaxe total	17,52	61,82	20,63	20,22	53,21	26,54

⁸ Para as entrevistas en profundidade e para os grupos de discusión na non se tivo en conta o criterio de representatividade (GONZALEZ e RODRÍGUEZ 2003: 75 e107).

Eu mesmo pensei inicialmente que esta disparidade desvalorizaba o estudo pero posiblemente para un estudo cualitativo sexa indiferente que estes datos non representen a media e quizais os galegofalantes non teñan no experimento cualitativo outra función ca de seren detonadores para que os castelanfalantes abran o seu interior. Porque o que aquí se estuda son os prexuízos, a percepción da realidade por unha parte da sociedade. E, de feito, se este estudo se fixese antes da existencia da autonomía, con toda certeza a mesma mocidade diría que o galego non era útil nin sequera para a docencia e a Administración.

Xa non teño tan clara a lexitimidade de extrapolar de acento a lingua e de lingua a futuro económico. O que os entrevistados na técnica de máscaras queren dicir é que fulano, polo seu acento, parece da aldea ou parece un urbanita politizado e, polo tanto, pode ter algunhas dificultades para triunfar na cidade (única forma de triunfo social que parece terse en conta). Pero, insisto, aquí do que se fala é de prexuízos dunha parte da mocidade, porque os dous triunfadores que citei, os dous con acento galego ben marcado, son a proba do nove.

Eu non lle facilitaría á prensa (maioritariamente castelá) titulares que puidesen brandirse contra o proceso de normalización do galego nos despachos dos publicistas, dos directores de empresa, dos consellos de administración, mesmo nos consellos de hospital, en tódolos lugares nos que alguén timidamente animase a abrir unha porta á nosa lingua. A investigación ten que ser libre e obxectiva pero a prudencia aconsella que os médicos non fagan as discusións de diagnóstico, intervención e prognóstico diante do enfermo. A investigación sociolingüística non debe padecer censura pero debe de estar sempre en liña cun proxecto de terapia lingüística. Este traballo merecía continuar noutro que esclarecese que é o que fixemos mal para que estes prexuízos sigan vivos e no que un grupo de antropólogos, psicólogos sociais e publicistas solventes nos describisen tamén qué febras se poden tocar para que tan negativa opinión mellore.

Intentarei traduci-lo mellor deste traballo a linguaxe terapéutica. É urxente unha mellora radical da calidade fonética dos locutores da CRTVG pero tamén dos políticos en xeral. Cómpre

aumenta-la presenza do galego en ámbitos de prestixio (facultades técnicas, mundo xurídico, industria, empresa e comercio). Cómpre redefini-la oficialidade da lingua pero mantendo o clima de tolerancia. O galeguismo debe corrixi-los seus problemas de comunicación coa sociedade.

2.2. *Inexistencia dunha sociolingüística da regaleguización*

Entre nós hai máis literatura da desgaleguización que da regaleguización. Non coñezo ningunha análise universitaria de cales son os mecanismos de psicoloxía persoal e social que a Asociación de Funcionarios para a Normalización Lingüística (AFNLG), grupo moi reducido de persoas, conseguiu activar para que se incorporasen ó uso profesional do galego un conxunto de empresas relevantes de Galicia, un grupiño de maxistrados, xuíces, fiscais, ou membros relevantes do Corpo Nacional de Policía. Sabemos aínda pouco do impacto que na imaxe social da lingua debe de estar tendo o ensino doutras materias en galego, ou que de maneira sistemática ou intermitente se traten en galego asuntos científicos nos medios de comunicación; ou de que se realicen exclusivamente en galego actos formalizados do mundo político e artístico e algúns do mundo social ou deportivo. Comprendo que é difícil medi-lo efecto de entrar nun estacionamento subterráneo, ver toda a sinalética vertical ou informática en galego e marchar (mesmo sen se decatara de que iso estaba en galego); ou de que na película *Mar adentro*, gañadora dun Oscar, os ingleses, americanos e chinos sigan a versión dobrada ás súas linguas pero que a banda sonora sexa en certos momentos en galego con subtítulos na lingua da versión que se proxecta ou que na recepción dos Premios Goya en Madrid varios premiados saúden en galego e agradezan o traballo do profesor de galego que os preparou para fala-lo galego na película. Pero que ese efecto sexa malo de medir non quere dicir que non estea aí e non empece a actuar na imaxe inconsciente da lingua. Non só o que é medible é científico.

Pero a propia sociolingüística cuantitativa podería estudar -e non estudou- a influencia do galego nas vendas das empresas que deron o paso: as Adegas Terras Gauda e Martín Códax constatan que o feito de mandaren polo mundo os seus viños etiquetados só en galego non lles causa problemas comerciais e ábrelles mercado porque a lingua é un identificador que complementa a denominación de orixe; comprobán que hai un segmento do mercado que tamén escolle porque está etiquetado en galego ou porque é produto de Galicia.

Unha sociolingüística cualitativa e interesada pola regaleguización debería ter a esta altura analizado con imparcialidade e obxectividade científica a experiencia regaleguizadora de dúas entidades moi diferentes en tamaño, organización e estilo pero non tanto en impacto social: a xa mentada AFNLG e maila Mesa pola Normalización Lingüística (MNL). As dúas acumulan unha xa longa experiencia que nos seus éxitos e nos seus fracasos, nas súas actuacións diferentes en fondo e forma, poñen á luz camiños que podemos transitar e vieiros que en Galicia están choídos. Esas dúas importantes experiencias, polo menos elas, esperan análise científica e positiva que probablemente describiría cal debe se-lo comportamento ideal dos axentes normalizadores ou, se se quere, das organizacións galeguistas, para agora e aquí acadalo obxectivo de facer desexable a lingua galega. Non reaccionan as mesmas febras cando se apela á identidade en Galicia, en Israel, en Toledo, en Bagdad, no País Vasco, en Berlín, en Montreal ou en Cataluña. A galeguización pódese planificar como batalla contra un inimigo ou como captación case comercial. Posiblemente o que allures funcionaría, aquí non e viceversa.

Cando un repara en que os emigrantes galegos conservan a lingua e que, en moitos casos, os fillos nacen no estranxeiro co galego como lingua materna e que o sentimento de vinculación afectiva con Galicia (mesmo xa sen lingua) aínda o manteñen os netos, descobre que a galeguidade é unha realidade latente pero estendida por todo o planeta que non teñen outras colectividades emigrantes e que, no noso caso, pode ser cousa de cincuenta millóns de persoas. Esta realidade latente, que os empresarios

do Foro Enrique Peinador están empezando a estudar como factor de mercado, é unha nova oportunidade para a lingua galega nun mundo globalizado e, en parte, xa a están aproveitando a CRTVG e maila TVE.

2.3. Importancia de realidades minoritarias: os falantes pasivos

No bilingüismo de Galicia quen fala a outra lingua non é, aínda, unha numerosa poboación inmigrante senón basicamente o poder económico, mediático, relixioso, sanitario. A vella distribución diglósica está rota pero non vencida. Unha visión superficial indica que o noso é un caso de diglosia convencional; pero o esquema presenta tantas fisuras que non é así.

De entrada os que falamos sempre galego, en xeral, tamén sabemos falar, mellor ou peor, o castelán e isto sitúanos nun bilingüismo honroso e nun monolingüismo voluntario, que fai que non nos sexa de aplicación unha importante parte da doutrina existente. Non é a lingua estatal unha lingua distante e totalmente opaca; non hai, a pesar do dito antes, unha barreira física (campo / cidade) que sinala claramente os límites da lingua galega; non hai unha coincidencia entre uso da lingua e opción política⁹; as nosas propias cidades non son estritamente urbanas e o noso rural tampouco é xa prototipicamente rural: polas comunicacións, polo fluxo de información, pola inserción nunha economía globalizada (xa non son as feiras as reguladoras do mercado) e por existiren explotacións gandeiras gobernadas xa pola informática.

Nas cidades é aínda menos doada a descrición, porque nos seus santuarios laicos máis característicos o galego hoxe pode aparecer, máis ou menos inesperadamente: no despacho do notario, no tribunal da Audiencia, no departamento universitario, na relación comercial duns grandes almacéns, no departamento de programación dunha factoría e, dende logo, na documentación administrativa, na publicidade comercial e electo-

---

⁹ Razóns técnicas impediron que no MSG se cruzasen eses datos que, polo que sei, sosteñen a miña afirmación.

ral, no consello médico dun gran hospital, no Diario Oficial, na radio e na televisión e, en menor medida, no púlpito ou nas páxinas da prensa escrita en castelán. E, mesmo se for unha aparición minoritaria, tinguida algunhas veces de militancia persoal, hoxe no mundo urbano é imposible asegurar que nunha reunión técnica, por requintada que sexa, non vaia aparecer un interlocutor, ou varios, que se expresen en galego e, por parte, cada día máis, e isto é o importante, considérase politicamente incorrecto que algún dos interlocutores intente impedilo. A posibilidade de aparición do galego en calquera contexto urbano no 2006 xa é algo predicible e isto, obviamente, impide falar con propiedade do galego como unha lingua en decadencia.

Máis aínda, se máis do 50% di que fala sempre o galego, o resto inevitablemente son falantes pasivos: é dicir, para se relacionar en Galicia é inevitable estar en condicións de seguir unha conversa en galego. Isto explica que o galego se estea instalando, con vitorias parciais e derrotas momentáneas, nas estruturas da vida urbana. Isto é o que unha visión estritamente cuantitativa ten dificultades para medir e valorar.

Quero poñer tres exemplos. Un ofrécenelo o psiquiatra cordobés Castilla del Pino que conta nas súas memorias que estivo nos seus primeiros tempos en Ferrol e recoñece que, sendo a fala algo esencial na súa profesión, decidiu marchar porque el non entendía os pacientes. Esa opción é inusual, porque a maior parte dos que chegan a Galicia reacciona aceptando unha lenta e natural inmersión lingüística. Son seguramente esa minoría que di que non o fala nunca.

O segundo ofréceo o aludido estudo cualitativo de González e Rodríguez (2003:107) cando constata que nos grupos de discusión

detectouse que a lingua do moderador condicionaba a dos informantes, de xeito que os castelanfalantes con mellores competencias orais en galego cambiaban ó galego e adoptaban o discurso dos galegofalantes (2003:17).

O terceiro exemplo ofreceuno na Estrada o 20.11.2004 a empresa San Luís, un gran distribuidor de informática, imaxe e

electrodomésticos. Ó recolle-lo Premio San Martiño afirmou que, a pesar dos consellos de publicistas, eles sempre traballaron comercialmente en galego e que lles foi sempre economicamente ben, ata o punto de poderen afirmar que a lingua galega non só non era problema ningún na actividade comercial senón que mesmo axudaba a abrir certas portas.

Isto demostra que no mundo urbano a presenza do galego pode ser minoritaria (xa ou aínda?) pero a aparición do galego é predicible e ordinariamente non conflitiva: é dicir o galego non ten eiva sociolingüística ningunha que lle impida ter futuro.

En Euskadi, na Bretaña ou en Irlanda non hai este colchón de falantes pasivos e isto limita as posibilidades circulatorias das respectivas linguas, coma tal, no eido comercial. A existencia de falantes pasivos é indicio de convivencia pacífica e tamén elemento imprescindible para facer viables iniciativas de promoción da lingua; é dicir, é un recurso normalizador. Velái un exemplo de que as realidades minoritarias son importantes e poden ser decisivas na evolución dunha lingua.

2.4. Circularidade e multisectorialidade do problema lingüístico

Eu son da idea de que o problema do galego non obedece a unha única causa nin ten remedio actuando só nun sector. Se os pais, mesmo os galegofalantes, crían os fillos en castelán, é normal que eses fillos sexan castelanfalantes; se isto é así, o castelán será a lingua predominante no recreo dos colexios e, de rebote, nas aulas. E, se é a lingua predominante nas aulas, incluídas as universitarias, o normal é que os avogados, médicos, enxeñeiros, xuíces, notarios, xestores falen o castelán no exercicio da súa profesión. Todo isto explica, aínda que non xustifique, que o castelán sexa a lingua da liturxia. E, sendo a lingua de avogados, médicos, enxeñeiros e xuíces, de notarías, xestorías e altares, explícase que o sexa tamén dos empresarios, da publicidade e dos medios de comunicación. E estes son os que fan que os pais galegofalantes críen os seus fillos en castelán porque queren para eles o mellor. E así se pecha o círculo. A causa é

multisectorial e uns sectores alimentan os outros de maneira circular.

Esta circularidade é outro trazo esencial da nosa situación e aventurámo-lo resultado do propio traballo se a esquecemos ou se pensamos que se pode ser eficaz actuando nun sector sen coída-la imaxe que esa acción pode dar da lingua no resto da sociedade.

2.5. A resistencia pasiva dos funcionarios

Hai unha enorme distancia entre o que o cidadán entende por Xunta de Galicia e o que entenden boa parte dos funcionarios ou contratados que nela traballan. Para estes a Xunta de Galicia son só os altos cargos que forman o Goberno galego. Para o cidadán común a Xunta chega a onde chega o funcionario de máis baixo nivel do escalafón. Xunta, para o cidadán común, é calquera funcionario ou calquera contratado que cobra do diñeiro público autonómico. Esta observación pasa desapercibida en boa parte do debate (e polémica) sociolingüística galega e pasa desapercibida, a pesar de que boa parte dos estudos sociolingüísticos están feitos por investigadores que, dun xeito ou doutro, son tamén funcionarios.

A Administración é o sector no que o galego está máis introducido. Mesmo así, dá máis na vista a distribución que fan do uso do galego altos cargos da Xunta de Galicia cá pasiva resistencia dunha parte do funcionariado a introduci-lo uso do galego. Falando do ensino, sector no que o debate é intenso, é certo que moitos pais galegofalantes entregan ós centros escolares fillos xa monolingües casteláns e que, polo menos nos primeiros anos, mesmo fixeron un labor xordo contra a introdución do galego no ensino. Pero non levo lido nada serio sobre cómo vencer, sen empeora-las cousas, a resistencia dos funcionarios á introdución do galego, maiormente a pasaren eles a ensinar en galego.

Contarei un caso. Sendo Regueiro Tenreiro Director Xeral de Política Lingüística, ofreceulles excepcionalmente ós profesores dun Instituto, do que agora non vén ó caso o nome, un curso

moi especial. Tendo en conta que o problema do galego non é de cabeza senón de corazón, non é de coñecemento senón de afecto e sabendo que case tódolos profesores estaban xa provistos do certificado de perfeccionamento en lingua galega pero que case ninguén ensinaba en galego, o tal curso non ía consistir precisamente en máis clases de gramática, senón en entrevistas con grandes empresarios, maxistrados, fiscais ou catedráticos de universidade que lles contarían a súa experiencia persoal de pasaren a traballar profesionalmente en galego coa idea de desinhibilos e animalos a faceren outro tanto; despois habería unhas clases de terminoloxía específica da propia materia e mesmo prácticas a porta pechada de dar clase da propia materia en galego. É importante o detalle de que estas clases se ían dar durante o horario lectivo, tirándolles horas de clase ós asistentes. Iso si, en rematando o curso, os que asistisen terían que empezar a ensinar en galego. Ben, pois non se apuntou ningún profesor a semellante experiencia. Datos coma este refrescan a memoria da desidia con que moitos funcionarios recibiron a chegada do galego.

Unha sociolingüística cualitativa, que fose máis aló da simple reclamación de responsabilidades (porque non lle compete), que furgase nas motivacións desa resistencia pasiva e que encontrase mecanismos de psicoloxía social activables para unha incorporación ó uso do galego, probablemente levaría unha información moi valiosa para extrapolar a outros sectores, porque, non o esquezamos, os funcionarios resistentes son cidadáns e o que a eles lle pasa tamén lles pasa a cidadáns doutros sectores.

Podíamos pensar que, como di o refrán, *Lei que non asenta no costume ten asento de fume*, é dicir que, cando os débiles conseguen unha lei que os protexa, teñen moitas dificultades para facer que se cumpra; que a Lei de Normalización Lingüística de 1983 é unha desas leis que veñen modificar costumes e que protexen o débil e, en consecuencia, non lles chega con estaren no Diario Oficial: esixen moita vontade política na Administración ou moita mobilización no pobo. Pero tamén é probable que

haxa algo máis, que algo se fixo ou está facendo mal. E nesa escuridade é onde precisamos que se faga a luz.

2.6 *Análise da desconfianza e do derrotismo*

Outro tema de importancia cualitativa que aínda ninguén abordou é o fenómeno da desconfianza e do derrotismo galego como factores no proceso de normalización. Os galegos temos importantes virtudes pero entre os nosos defectos están a desconfianza e o derrotismo¹⁰. García Sabell dicía que debiamos borrar do dicionario as fórmulas *¡Por algo o fai!* e *Total ¿pra que?* porque levan matado moitas brillantes iniciativas na nosa historia. O derrotismo vén condicionando toda a nosa sociolingüística, e mesmo leva impedido que a normalización sexa un proxecto común e ilusionante ó convertela en campo de mil batallías tan miserables como esterilizantes. Lévase entre nós un certo regusto na ferida¹¹ que xa non sei se é masoquismo ou, como din os italianos, *Piove? Porco Governo*. É obvio que un Goberno, con responsabilidades na planificación lingüística, debe ser examinado e, eventualmente, criticado; pero a desconfianza e o derrotismo tamén deben ser avaliados, porque, se a sociedade é a clientela posible e necesaria de toda acción galeguista, a esa sociedade nunca lle debería chega-la idea de que a lingua é asunto de loita política (e, polo tanto, cousa de bandos) senón ferramenta multifuncional, instrumento dos afectos e elemento de identidade colectiva (e, polo tanto, cousa de todos). Ende non, nós mesmos poñémola fóra do alcance da acción galeguizadora.

Precisamos que alguén describa os mecanismos de psicoloxía social galega, porque eles son os que sosteñen a actual si-

---

¹⁰ Nos primeiros momentos de elaboración do PXNL era moi frecuente recoller expresións coloquiais coma *estamos afogados, isto váisenos das mans, todo o que facemos é botar foguetes que só nos alegran un día*, das que pouco faltaba para escorregar ata o *¡non hai nada que facer!*

¹¹ Cando lles chega algunha referencia positiva da lingua, instintivamente buscan o fallo, o lado negativo, convencidos de que ten que ser mentira. Curiosamente envexan a autoestima dos cataláns e están dispostos a crer que alí todo é gloria e felicidade. E eu preguntome qué gañamos con tanta numeroloxía necrolóxica e lacrimóxena.

tuación da lingua e son tamén os que poden desencadeala súa mellora. De non abrirse a nosa sociolingüística a esta nova perspectiva, Galicia e o galego van precisar máis o traballo dos psicólogos sociais có traballo dos sociolingüistas.

3. Sociolingüística terapéutica: aquí xógase o futuro

Como dixen na advertencia inicial, coido que a sociolingüística terapéutica é o final imprescindible do estudo sociolingüístico para que este se poida chamar verdadeira ciencia e non simple enredo con números ou conceptos. Describir feitos, medir datos debe ter como obxectivo primeiro deseñar un proceso social que mellore os datos negativos e, como obxectivo final, dar desencadeado ese proceso social. Mentres os expertos sociolingüistas, en colaboración cos psicólogos sociais, non ideen o cambio social que modifique as estatísticas negativas, serán mecánicos que reciben no taller un coche avariado, fan o diagnóstico correcto pero non substitúen as pezas defectuosas ou non axustan as desaxustadas de xeito que o cliente retira o coche mal amañado ou sen amañar. E, se o coche sae do taller e segue fallando, a reparación está mal feita. Do mesmo xeito, a análise do conflito de linguas non remata mentres non se lle pon remedio.

A sociolingüística terapéutica esixe accións políticas (e, polo tanto, pactos políticos) pero a política de partido, mesmo a dun goberno con maioría absoluta, é aínda insuficiente para unha terapia total. Aínda que a raíz dos males sociolingüísticos sexa case sempre política, a política non os remedia de seu, do mesmo xeito que un meniño pode escachar un prato pero despois non o dá recomposto ou do mesmo xeito que un violador arrepenido é incapaz de devolverlle á muller violada a serenidade e despreocupación con que antes vivía. Precísanse accións coordinadas, man con man, de grupos e entidades moi afastados da política pero ós que a política converteu en axentes inertes e non sempre conscientes da represión lingüística: clubs de fútbol, entidades asociativas, económicas, de lecer e diversión, relixiosas etc. E para que esta colaboración e sinerxía se desenca-

dee, a política ten que se-lo motor invisible, porque a política divide os cidadáns, mentres que a recuperación social dunha lingua ten que ser un movemento que suscite unanimidade social. Esta discreción forma parte da penitencia que a política debe cumprir para purga-lo pecado que ela provocou.

Para que a sociedade se deixe levar dunha marea nova hai que activar mecanismos de psicoloxía social válidos para cidadáns de ideoloxías políticas contrarias e mesmo de clases sociais diferentes. Só cando estea en marcha ese proceso social poderemos falar de que aquí se está a facer sociolingüística en serio.

Gardo a debida atención ás opinións alleas pero eu son da idea de que o futuro do galego non se xoga só na escola porque non é a escola a que decide en exclusiva nin principalmente o status da lingua, nin a opinión colectiva. Non é a escola a que dá unha lingua íntima e segura. A escola analiza e actúa directamente, si, pero o normal é que a escola reproduza os valores existentes (como moi ben demostrou Ivan Illich) (ILLICH: 1975) e estes valores manipúlanos menos visiblemente pero máis eficazmente outros sectores: a economía, a sanidade, os medios de comunicación, as industrias culturais, as estruturas do lecer, o deporte, os movementos asociativos, a relixión. Sen a intervención destes, a escola é incapaz. Aí é onde eu vexo o problema.

O sistema educativo galego deunos moito, abofé (e non hai máis que compara-la capacidade de ler e escribir de novos e vellos: os que mellor o falan son os que peor o escriben e vice-versa) pero non deu de si todo o que esperabamos (predomina a competencia escrita), faltoulle fe na necesidade e interese de introducir-lo galego e tamén tarda unha autocrítica de parte a parte. Ninguén mediu aínda o resultado do impune incumprimento dos mínimos establecidos, dese estremecedor 1% de garderías con presenza de galego, ou da guerra ortográfica que mareou inmisericordemente varias xeracións de alumnos. A escola non deu feito do galego a lingua dos afectos e todo iso explica o que acontece nos ambientes xuvenís. Claro que a escola fabrica futuro. Pero para que a escola fabrique un futuro diferente, cómpre actuar na simboloxía e valores da sociedade. Non hai cambio posible na escola, se non cambian os valores e rutinas

dos ensinantes e iso non o cambia un decreto¹². O da mocidade vai polo mesmo camiño: é certo que ninguén é neno nin mozo para toda a vida, que a adolescencia e a mocidade son períodos de tenteo e busca dunha personalidade que se estabiliza cando se estabiliza a vida en parella, pero a escola non chega a dentro.

O que parece certo é que hai que poñer-lo acento na familia, a única que pode dar unha lingua emocional e segura, porque a escola non dá ningunha das dúas cousas, aínda que a familia e os valores que ela representa estean en crise (certos programas de TV e os novos horarios da mocidade son un claro síntoma).

A circularidade e multisectorialidade do noso problema lingüístico esixe unha planificación multisectorial.

4. Hai esperanza en vista? O Plan de Normalización do 2004 e o novo talante español

Adoitan apoñerme algunhas persoas un optimismo inxenuo verbo do futuro da lingua. Váleme o que dicía Einstein: quero máis ser optimista e estar trabucado ca ser pesimista e ter razón. Para chorar sempre ha de haber tempo. Prefiro os proxectos ás escusas e guíame o refrán que di *Fágase o ben e fágao Xan ou Miguel*. Para min o único importante é como imos modifica-lo futuro, cómo imos conserva-los datos bos e cómo imos mellora-los malos. Temos nas nosas mans o futuro? Coido que si.

4.1. A xestión colectiva do PXNL e a unanimidade parlamentaria

Respondendo a unha necesidade e tamén a unha demanda, o anterior goberno galego puxo en marcha a elaboración dun Plan Xeral de Normalización Lingüística: *xeral* precisamente porque na Comisión Técnica á que lle encomendaron a elabora-

---

¹² Iso sen contar con que, quizais por primeira vez na historia, o profesorado está desmoralizado (e nalgúns casos amedrentado).

ción eramos moi conscientes da circularidade do problema e da necesidade dunha elaboración aberta e participativa. Superadas as primeiras desconfianzas, conseguiuuse elaborar entre moita xente, persoas moi dispares profesionalmente e mesmo politicamente antagónicas, un Plan para a nosa lingua. Un Plan para uns dez anos no que estiveron representados os tres partidos parlamentarios.

Coido de xustiza salientar que quen daquela tiña nas mans o Goberno de Galicia non aprobou directamente o Plan, como no seu día fixeran os Gobernos de Cataluña e de Euskadi, senón que o someteu a debate do Parlamento e alí, tras algunhas importantes matizacións, aprobouse por unanimidade o 21.9.2004. E dende a oposición socialista díxose mesmo que non era, dende ese momento, o Plan daquel Goberno Galego senón un Plan de calquera futuro Goberno de Galicia.

O Plan móvese por esa rúa estreita, moi estreita, que decorre entre a nosa Lei de Normalización Lingüística de 1983 e o concepto extremadamente restritivo da cooficialidade que impuxo o Tribunal Constitucional. Pero o caso é que Galicia ten un proxecto de futuro para a súa lingua. Non é o mellor Plan imaxinable. A súa elaboración non foi inmellorable, porque os milagres fanse no Corpiño, na Amil e nas campañas electorais. Pero, en tanto non mellore o status constitucional da lingua, esta é a mellor posibilidade: tratar de facer emerxe-la lingua ocultada na Administración (Autonómica, Local, de Xustiza, Periférica do Estado, Notarías e servizos), na Educación, familia e mocidade, na Sanidade (Pública e Privada, Farmacia, Veterinaria), na Economía (Industria, Comercio, Cooperativismo, Banca, Traballo), nos Medios de Comunicación e industrias culturais, na Sociedade (Crenzas relixiosas, Servizos sociais, Inmigración, Asociacionismo, Deporte, Lecer e tempo libre) e na proxección exterior da lingua (Relacións co exterior, con outros territorios, Emigración). Transversalmente hai medidas previstas para os Dereitos Lingüísticos, as Novas tecnoloxías da fala, e a Terminoloxía. O Plan ten unha aceptable diagnose, terapias eficaces e abondo consenso. Ten mesmo un núcleo de persoas solventes non dependentes da Administración para axudar a executalo. Eu teño esperanza

de que este Plan non sexa unha frustración e que funcione o control parlamentario. Esixiría a tódolos políticos sinceridade, sentidiño e cordialidade.

4.2. *Catro condicións para o éxito do PXNL*

A unanimidade só é doada en cousas intrascendentes, en iniciativas politicamente correctas que é forzoso apoiar (aínda que non todos pensen seriamente cumprilas) ou cando quen é a raíz do problema dá pasos positivos e inesperados, provocando así a xenerosidade dos adversarios. Non quita que alguén pense que a aprobación unánime do PXNL se puido iniciar por algún deses tres motivos; pero, aínda que puido haber unha participación máis extensa e intensa, o certo é que o PXNL chegou a ser unha esperanza compartida por toda a clase política e por tódolos sectores interesados na promoción da lingua galega.

É difícil cerrar un pacto. Pero non é menos difícil xestionalo. Conseguído que a Política Lingüística radique nunha Secretaría Xeral con capacidade de coordinar accións transversais, aínda quedan, para a miña idea, catro condicións para que este PXNL se converta nunha realidade.

A primeira, que quen xestione o PXNL estea provisto de suficiente carburante. Aínda que case a metade das medidas do PXNL (e algunhas de gran transcendencia coma a *Oferta positiva*) son medidas que non teñen máis custo económico cós de ordinaria xestión, o PXNL precisa recursos económicos e humanos superiores ós que tiña a anterior Dirección Xeral, porque tamén asume tarefas novas. E tan importante coma iso é que o Goberno enteiro dispoña de suficiente carburante de convicción e entusiasmo para crear un novo clima lingüístico, para que a sociedade civil empece a respira-lo galego doutro xeito, como parte inescusable da modernidade e como parte da diferenza, iso que agora se di que é tan comercial.

A segunda, que o pacto pola lingua, limitado de momento ó mundo da cultura e da política, chegue á sociedade civil. É importante que o Presidente da Xunta de Galicia sente nunha mesa dúas dúas de persoas relevantes por representaren as

entidades máis importantes de Galicia no eido social, económico, cultural e relixioso. Por cortesía non direi nomes, que están na cabeza do lector. Chegaría con que recoñecesen a existencia da identidade galega como factor comercial internacional e que recoñecesen a lingua galega como un dos elementos distintivos desa identidade. E que dixesen: *o galego está aí, coma o mar, qué imos facer con el? secalo ou aproveitalo?* Como desecaló é moi custoso (sería interesante que un economista solvente avaliasse os custos reais de acabar co galego), o máis sensato é tirarlle o máximo proveito (sería interesante que un economista solvente avaliasse os beneficios reais, maiormente os beneficios indirectos, de devolverlle ó galego a condición de lingua propia de Galicia e aumenta-la autoestima da poboación). E que, chegados a esta conclusión, puxesen sobre a mesa ata onde están dispostos a ir cada un deles, cada unha das entidades que representan, sen perderen eficacia social, económica e cultural. E como símbolo dun novo clima aceptasen empezar por introduciren a *Oferta positiva* na práctica profesional das súas entidades.

A terceira, que se redefina o concepto de oficialidade do galego, superando a actual asimetría co castelán, de xeito que a igualdade de linguas empece a ser real nas aulas, nas pantallas, nos mercados, nos lugares de ocio. Para iso o novo Estatuto de Autonomía é o momento axeitado. Pero esa redefinición hai que dala feito tamén no corazón de tódolos cidadáns de Galicia, e aquí non só é imprescindible o traballo da psicoloxía social senón unha revisión dos tópicos nacionalistas sobre o bilingüismo¹³. Se o seny catalán non se está facendo comprender e iso dá

---

¹³ Este é un tema tabú en Galicia, a pesar de que ninguén entre nós soña limpezas étnicas ó estilo de Letonia nin, moito menos, ó estilo iugoslavo. Todos admitimos que a nosa sociedade ten un baixo nivel de coñecemento de idiomas estranxeiros e que, aínda que niso estamos mellorando, seguimos por baixo do desexable. Todos admitimos tamén que o dominio do castelán é unha inmensa oportunidade para os galegos; pero a lexítima e necesaria defensa e promoción do galego utiliza, por veces, formas que ocultan esa convicción e que parecen querer nega-la evidencia, dificultando así un o diálogo entre os dous sectores lingüísticos da sociedade galega. Ningún normalizador do galego debería esquecer nunca que o principal destinatario de tódalas súas mensaxes e accións é precisamente a poboación galega castelanfalante. Se a súa mensaxe non chega,

pretexto a boicots comerciais graves, o sentidiño galego debe ser máis vivo, porque é precisamente na empresa (dende a comunicación á alimentación e dende a locomoción á moda) onde está o pan da maioría, onde, consecuentemente, están os valores simbólicos que moven esta sociedade e onde, se ben se mira, están os primeiros destinatarios deste proxecto que chamamos PXNL. Verbo disto non debería haber dúbida ningunha.

A cuarta, que o mundo da cultura mellore a súa comunicación coa sociedade. Este sector, que deu feito un complicado pacto normativo, asine tamén un pacto para non deixar espazo ó derrotismo endémico, que mentei en 2.6, para non considerar un acto de patriotismo a emisión constante de mensaxes negativas sobre a lingua (ou sobre outros promotores da lingua) e de vence-la tentación adolescente a presentarse como o único grupo que dá pasos decisivos. Hai persoas e entidades que traballan polo galego e que camiñan entre os conxéneres levando ó lombo o estigma dunha indignidade orixinal que ninguén sabe en qué se xustifica. Por pequenas que sexan, tódalas pezas dun motor son imprescindibles para que funcione; e un motor aínda precisa a perfecta coordinación con moitos outros elementos para converterse en vehículo capaz de transportar persoas e mercadorías. No traballo da lingua todos somos necesarios, porque todos sabemos facer algo que os outros non saben. Todos facemos algo que os outros non fan. pero, sobre todo, debe terse en conta que para a sociedade tódolos que militamos na promoción da lingua (do ensino ó teatro, da literatura á empresa, da televisión á sanidade e da radio á relixión) todos somos un mesmo grupo; para ela as nosas diferenzas de estilo e de ideoloxía son irrelevantes; e esa sociedade, que é o noso primeiro e principal cliente, debe ver que a nosa mensaxe é fiable, atractiva e coherente. Se a nosa lingua é factor de confrontación e non de cohesión social si que dificilmente terá futuro.

---

perde o tempo. Falar só para os convencidos é necesario pero é ben pouca cousa nun proceso de normalización.

4.3. Está permitido soñar moitas primaveras para o galego?

Ninguén pode dicir que Galicia non pode soñalas, cando científicos galegos triúnfan nos mellores foros internacionais como expertos en física de partículas, semicondutores, ADN, óptica, teoloxía, lingüística computacional; cando na xestión interna Galicia ten audacia arquitectónica, pictórica, literaria, científica, empresarial; cando facemos aparecer no noso vello mapa grandes vías de comunicación, empresas pioneiras na farmacoloxía do cancro, ou xigantescas Cidades da Cultura; cando creamos un sector audiovisual punteiro que non tardará en ter un Óscar (e que, en certa medida, xa o ten); cando xa dispoñemos das ferramentas informáticas que permiten que un cego galego oia en galego ás oito da mañá a edición íntegra do xornal publicado en castelán e en dez anos podíamos te-la tradución automática bidireccional entre galego, castelán e inglés. Ninguén pode dicir que Galicia non ten enerxía para dicir catro cousas simples verbo da lingua galega pero dicilas con convicción e vontade política suficiente. Só a mediocridade impide un pacto social pola lingua.

4.4. A oportunidade do novo Estatuto e do recoñecemento europeo

O momento é extremadamente oportuno e mesmo favorable. É de xustiza recoñecer que o actual goberno español (PSOE con apoio parlamentario basicamente de ERC) puxo en movemento unha nova dinámica lingüística que os falantes do Norte vimos necesitado dende hai séculos. Isto fai que algunhas ambiciosas medidas que se propoñen no PXNL estean xa sendo executadas (espero que con éxito final) polo actual Goberno español: así, a renegociación do status da lingua galega en Europa¹⁴ adiantase a poñer en marcha a nosa medida 7.1.8 (*Impulsar a*

---

¹⁴ Refírome ó Memorandum del Gobierno Español. Solicitud de reconocimiento en la Unión Europea de todas las lenguas oficiales en España que presentou recentemente na Unión Europea e que contén unha Propuesta de modificación del Reglamento 1/1958 e, por parte, un Detalle de las medidas prácticas que se proponen.

redefinición constitucional do carácter de oficialidade da lingua galega en España e en Europa); así, a iniciativa do Instituto Cervantes de abri-la súa estrutura internacional á difusión da lingua e cultura galega mediante convenio coa RAG e posteriormente tamén coa Xunta de Galicia adiantase a poñer en marcha (e con maior ambición) a medida 7.1.11 (*Negociación co Instituto Cervantes para que se oferte a materia de lingua galega nos centros en que exista ou poida existir certa demanda*); así a Comisión de Educación y Ciencia do Congreso dos Deputados aprobou o 22.2.2005 instar ó Goberno a crear unha materia optativa de lingua galega, vasca e catalá nos centros de Ensino Secundario e Universitarios de toda España e adiantase así á medida 7.1.12 do Plan galego (*Iniciar conversas con Cataluña e Euskadi para solicitar do Estado español que, nos niveis de ensino non universitario os alumnos de calquera parte de España estuden unha lingua de carácter autonómico (catalán, éuscaro ou galego)*); así a reaparición ou aumento da presenza da lingua galega nas desconexións territoriais de RNE e TVE vai na liña das medidas 3.1.8/10 do Plan (– 3.1.8. *Negociación coa TVE para que aumente o tempo de emisión en lingua galega na desconexión territorial, nunha proporción que sexa respectuosa coa maioría de galegofalantes habituais.* – 3.1.9. *Recuperar Radio4 como emisora de RNE que emita integramente en galego.* – 3.1.10. *As emisións de TVE dirixidas a emigrantes galegos faranse en galego, con subtítulos en castelán, de se considerar necesario*).

Nos primeiros días de abril do 2005 un importante conxunto de xuíces e fiscais¹⁵ asinaron un público compromiso co uso profesional da lingua galega respondendo a un longo traballo, discreto coma sempre, da AFNLG. Pola súa banda, a MNL promoveu tamén un simbólico movemento de domiciliación de nóminas para forza-la atención en galego nas entidades bancarias. A Fundación Galicia Empresa e o Foro Enrique Peinador son xa clubs empresariais para desenvolve-lo binomio identidade e mercado. No momento de cerrar estas reflexións un

---

¹⁵ 1 maxistrado do Tribunal Superior, o Fiscal Xeral, 4 Maxistrados de Audiencias Provinciais, 3 Fiscais de Audiencias Provinciais e 16 xuíces máis, dos que nove eran mulleres.

novo Goberno Galego situou, como dixeran, a planificación lingüística nunha Secretaría Xeral, con capacidade de transversalidade que antes non tiña. O PXNL empeza a executarse.

Eu reclamo dos especialistas a atención a esta sociolingüística integral. E dos galeguistas reclamo a derrota do derrotismo, porque aínda non son horas de subirmos ó Medulio.

5. Bibliografía

Castelao (1944-1961): *Sempre en Galiza*. Buenos Aires, Edición As Burgas.

González González, Manuel (director) e Rodríguez Neira, Modesto A. (coord.) (2003): *O Galego segundo a mocidade: unha achega ás actitudes e discursos sociais baseado en técnicas experimentais e cualitativas*. Seminario de Sociolingüística, Real Academia Galega (Manuel González González (director); Modesto A. Rodríguez Neira (coordinador); Agustín Dosil Maceira (responsable da área de psicoloxía); José Pérez Vilariño (responsable da área de socioloxía); Eulogio Real Deus (asesor metodolóxico); Håkan Casares Berg, Antonio Fernández Salgado, Xaquín Loredó Gutiérrez, Arturo Xosé Pereiro Rozas e Isabel Suárez Fernández (investigadores). Real Academia Galega, A Coruña.

Illich, Ivan (1974): *La sociedad desescolarizada*. Barral, Barcelona.
(1975): *Educación sin escuelas*. Península, Barcelona.